

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

СЕМІНАР-ШКОЛА «ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ: ВИВЧЕННЯ, ВИКЛАДАННЯ, ПАМ'ЯТЬ» (13–16 серпня 2025 р., Київ). ІСТОРІЯ, ПАМ'ЯТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Український центр вивчення історії Голокосту у партнерстві з Міжнародною школою вивчення та викладання Голокосту Яд Вашем провів щорічний семінар-школу «Історія Голокосту в Україні: вивчення, викладання, пам'ять».

Протягом чотирьох днів учасники й учасниці — вчителі та вчительки історії та суспільних дисциплін — навчалися через лекції, дискусії, практичні заняття і тренінги. Семінар об'єднав українських і міжнародних експертів, щоб дати учасникам сучасні знання та практичні інструменти.

Це були чотири дні глибокого пізнання, професійного зростання та зустрічей із людьми, які змінюють підхід до викладання історії. Тут зароджувалися нові ідеї, плани та партнерства.

Дякуємо всім спікерам і спікеркам, учасникам і учасницям за відверті розмови, щирість і прагнення зберігати пам'ять. Наводимо кілька відгуків учасників.

Юлія Іваницька: «Це були чотири дні, наповнені глибоким змістом, щирими розмовами й професійними практикумами. Спікери вразили своїм рівнем — кожна зустріч була живою та актуальною, давала простір для осмислення й нових ідей. Атмосфера — тепла, демокра-

тична й відкрита, коли справді відчуваєш: тут цінують кожен голос і думку.

Я вдячна організаторам — Українському центру вивчення історії Голокосту і партнерам — за таку якісну роботу, за створення простору, де можна навчатися, дискутувати й надихатися. Ця школа стала для мене не лише джерелом нових знань, а й місцем важливих зустрічей і відчуття єдності з людьми, яким небайдужа пам'ять та майбутнє».

Катерина Яворська: «Я вже не вперше на подібних студіях з історії єврейства, Голокосту та подібних тем, але вперше палітра емоцій така розмаїта. І плакали, і сміялися, і печалились, і тішились. Мозок кипить від ідей і планів. Дякую організаторам за емоції, досвід та людей».

Максим Демченко: «Особлива літня школа. Як говорити з учнями на травмоутливі теми в умовах, коли вони мають власний досвід тривоги, переживань і втрат? Які сучасні форми і методи роботи з пам'яттю про Голокост використовувати? Пошук відповідей на ці питання ми здійснювали, перевтілюючись в учнів, студентів і вчителів. Максимум практики, залученість кожного і кожної. На моє переконання, така школа потрібна всім студентам-педагогам для розуміння своєї вчительської місії. Дякую за можливість навчатися у чудових фахових спікерів».

Захід відбувся завдяки підтримці Міжнародного проєкту «Слідами пам'яті III. Веймарський трикутник пам'яті», Єврейської громади Дюссельдорфа та МЗС Німеччини в межах програми співпраці з громадянським суспільством країн Східного партнерства 2025, а також Асоціації єврейських організацій та общин ВААД України.

Стежте за оновленнями Українського центру вивчення історії Голокосту, щоби долучитися до наступних програм і подій.

Джерело: Допис УЦВІГ у фейсбуку

Учасники літньої школи

НАУКОВІ ПОДІЇ

ЛІТНЯ ШКОЛА «ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МЕМОРІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ» (м. Рівне, 21-25 липня 2025 року)

Завершилася друга літня школа «Деколонізація українського меморіального простору», що проходила 21-25 липня 2025 р. в Рівному. Цьогоріч ми працювали з такими тематичними напрямками:

День 1. Українське монументальне мистецтво радянського періоду (семіотика та прояви опору політиці режиму). Щиро дякую Леоніду Марущаку за цікаві проєкції семіотичного аналізу монументального мистецтва радянського періоду.

День 2. Декolonізація і етнічне пограниччя: способи повернення пам'яті про забуте минуле. Багатоетнічне минуле було забуте через політику нацистського та радянського тоталітарного режимів, тож одним із напрямів внутрішньої деколонізації є повернення пам'яті про цей світ. Дякую команді Після тиші / After silence — Андрієві Усачу і Анні Яценко — за цікаве заняття про публічно-історичні проєкти з мікроісторії (дослідження доль примусових робітників у нацистській Німеччині, репресованих у СРСР, локальні історії і робітні, музейний простір ГО «Після тиші» у Львові).

День 3. Мікроісторія й сімейні історії у вимірі Другої світової та російсько-української війн. Тут поговорили про російську окупацію у вимірі сімейних історій. Втра- та домівки та сімейних світлин є одним із болючих наслідків війни. Друга світова війна пролунала у вимірі польсько-українських сімейних історій порятунку і співучасті у процесах обопільних убивств, а також нацистських і радянських злочинах. Дякую команді Центру цифрової історії / Center of Digital History та особисто Тетяні Самсонюк за цікаве й дуже емоційне представлення виставки «Васюківка. Спалена земля» й модерування нашого з Ельжбетою Квечинською діалогу.

День 4. Друга світова і російсько-українська війни: творення локальних наративів про події глобального значення. Це, мабуть, був один із найскладніших днів роботи школи. Спершу ми мали змогу ознайомитися з виставками й експозиціями Здолбунівського краєзнавчого музею, зокрема експозицією у підвальному просторі

Доповідь Петра Долганова

рі — пункті тимчасового утримання в'язнів районного відділку НКВС (1939–1941 рр. і після 1944 р.) і місці базування німецької жандармерії та комендатури допоміжної поліції (1941–1944 рр.). Динамічні експозиції, що перебувають у стані формування і розвитку у локальному музеї, вразили більшість учасників. Дякую Олександру Чижевському за дуже цікаву екскурсію.

Проте на цей день ми мали ще одне непросте завдання — робітню «Меморіалізація представників і представниць Здолбунівської громади, загинлих під час російсько-української війни». Учасники й учасниці школи мали змогу об'єднатися в кілька малих груп і обговорити концепцію музейної виставки, присвяченої подіям Революції гідності і російсько-української війни на її різних етапах, починаючи з 2014 року. У результаті непростого, але дуже цікавого діалогу ми визначили основні принципи щодо концепції виставки. Один із ключових висновків: ми не можемо мати жодної постійної експозиції, поки ця війна продовжується й історичний процес не завершено. Дякую Олені Шульзі за чудове модерування робітні.

День 5. Культура дії: фандрайзинг, самоменеджмент і мобільність. Насамкінець ми обговорили основні можливості міжнародної культурної мобільності та фандрайзингу. Щиро дякую Олені Шульзі за тренінг і лекцію з цієї теми, а також Ельжбеті Квечинській за стислий огляд можливостей для культурної мобільності в Польщі.

Це була непроста школа, в якій ми звели представників і представниць із різних регіонів України — експертів у сферах кураторства, урбаністики, освіти та музейної справи й працівників органів місцевого самоврядування. Вийшла така собі «жива бібліотека», в якій змогли познайомитися люди з різних секторів, що часто вкрай рідко перетинаються між собою. Усі ви неймовірно амбітні й експертні. Це одна з причин, чому модерувати такою літньою школою виявилось вкрай непростим завданням. Я перепрошую за всі ті прорахунки й недоопрацювання, які мали місце, і дуже дякую всім вам за цікаві думки й атмосферу школи.

Фото Марини Долганової

Інформація: допис Петра Долганова у фейсбуку

Учасники заходу

ЛЕКЦІЯ «ГЕНОЦИД РОМІВ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І ПАМ'ЯТЬ»

28 липня 2025 р. напередодні Міжнародного дня пам'яті жертв нацистського геноциду ромів у Міністерстві закордонних справ України відбулась тематична лекція, організована в межах ініціативи «Дипломатія пам'яті».

Запрошеним спікером став Михайло Тяглий — науковий співробітник Українського центру вивчення історії Голокосту, редактор часопису «Голокост і сучасність», який нині також є Захисником України. У своїй лекції «Геноцид ромів України: історія і пам'ять» він акцентував на історичному контексті жакливної трагедії, яка протягом десятиліть залишалася на периферії суспільної свідомості. Історик окреслив основні етапи на-

Учасники лекції

Доповідь Михайла Тяглого

цистської політики щодо ромського населення на окупованих під час Другої світової війни українських територіях, надав численні приклади масових страт ромів, а також розповів про сучасний стан збереження пам'яті про цю трагедію.

Ця подія — ще один крок у справі відновлення історичної справедливості та гідного вшанування жертв геноциду ромів.

Джерело: допис УЦВІГ у фейсбуку

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОКОСТ: УКРАЇНСЬКИЙ І ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІДИ.
ПУБЛІЧНА ЛЕКЦІЯ У КНИГАРНІ «СЕНС» У КИЄВІ

28 липня в книгарні «Сенс» відбулася шоста зустріч Історичного клубу Польського інституту в Києві. Темою розмови стала пам'ять про Голокост і Другу світову війну — важлива й складна, особливо в часи, коли Україна знову переживає глибоку національну травму.

Історик Анатолій Подольський у розмові з журналісткою, радіоведучою Єлизаветою Цареградською обговорювали польський і український підходи до вшанування жертв Голокосту і Другої світової війни як на локальному, так і на державному рівнях: яка роль місцевих громад, чому з боку держави важливою є системність, як говорити про Голокост після початку повномасштабного вторгнення.

«Для всіх європейських народів гідність людського життя є абсолютною цінністю, але так само цінна й гідність смерті. Саме тому так важливо належним чином вшанувати всіх жертв Голокосту. [...] Радянська, а згодом російська пропаганда на пам'ятних знаках замість слова "єврей" використовувала фразу "мірне населення". Із початком відновлення незалежності в Україні виникло чимало наукових центрів, які повертають правду, але вони потребують максимальної підтримки

Анатолій Подольський

держави. Приклад Польщі в цьому дуже показовий», — вважає Анатолій Подольський, директор Українського центру вивчення історії Голокосту.

Джерело: УЦВІГ

ЛІТНІЙ ТАБІР У ПОЛЬЩІ ДЛЯ КРИВОРІЗЬКИХ ДІТЕЙ Музей Михайла Мармера продовжує реалізовувати літні проекти

Літній табір у Польщі для криворізьких дітей — багаторічний постійний проєкт Музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера» і польської спільноти Drzewo Oliwne (Варшава, Польща). В організації повноцінного відпочинку для підлітків провідна роль належить пану Густаву, пані Хане та пану Анджею Чесларам, які гостинно приймають українців на своїй віллі у Віслі (Сілезьке воєводство, Польща).

Цього року в таборі побувала чергова група підлітків. Програма перебування в таборі дуже насичена різноманітними заходами та подіями. По-перше, обов'язкові заняття щодо вивчення розвитку єврейської цивілізації; по-друге, одне з важливих завдань для організаторів — оздоровлення українських дітей: якісне харчування, спортивні ігри, басейн, катання на сапах, пригоди у мотузковому парку, походи в гори, активні екскурсії та багато іншого.

Підлітки повернулися додому з великим багажем позитивних емоцій і вражень.

Джерело: допис у фейсбуку Світлани Піддубної

Представники літнього табору

МІЖНАРОДНИЙ ХАКАТОН «ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ОСВІТИ ПРО ГОЛОКОСТ»

7–10 вересня 2025 р. в м. Освенцим (Польща) відбувся міжнародний хакатон «Переосмислення освіти про Голокост», організований Національним музеєм Аушвіц-Біркенау і музеєм «Будинок борців гетто» (Ізраїль).

Преставники хакатону

Координаторка формальної освіти УЦВІГ Ольга Лімонова представляла на хакатоні Україну. Впродовж трьох днів дев'ять команд із 16 країн світу працювали над проблемними питаннями освіти про Голокост у контексті сучасних викликів і хвилі антисемітизму, що здійснюлася в світі з початку операції Ізраїля проти ХАМАС у Газі.

Хакатон є частиною річного проєкту зі створення методичних матеріалів для роботи викладачів із темою Голокосту.

Джерело: УЦВІГ

«ЄВРЕЙСЬКИЙ ВІКЕНД» У РІВНОМУ

Петро Долганов долучився до «Єврейського вікенду» в Рівному, де розповів про способи виживання євреїв Волині під час нацистської окупації.

Друга хвиля нацистського насильства в західній Волині забрала життя понад 160 тисяч жертв. Вона тривала з травня 1942-го аж до кінця року (проте майже всі гетто ліквідували до кінця жовтня 1942 р.). Близько 40 тисячам євреїв удалося втекти напередодні або під час ліквідації гетто, в яких вони перебували. Ці люди блукали в лабіринті смерті від одного гетто до іншого: у міру ліквідації гетто в одних місцевостях, багато хто тікав до тих округів, де вони ще існували.

Серед найпоширеніших способів виживання вцілілих були: облаштування схованок у лісах, пошук допо-

Доповідь Петра Долганова

моги в неєврейського населення, інтеграція до партизанських загонів, приховування ідентичності. Жоден із них не гарантував виживання, і відчутим доводилося в різний час і за різних обставин змінювати їх. Зрештою вони відіграли завдяки поєднанню різних способів виживання та чистого везіння в критичних ситуаціях. Лише близько 3,5 тисячі із 40 вдалося дожити до 1944 р. й приходу Червоної армії. Це лише кілька відсотків тих, хто залишився під німецькою окупацією.

Дякую організації «Проект Кешер в Україні» за запрошення.

Окрема подяка Олені Колпаковій за дуже файне українськомовне видання «Гагада на Песах: За нашу свободу». Як стверджують укладачі видання із ВГО «Проект Кешер», «назва “За нашу свободу” співзвучна сучасному стану українського єврейства, яке в умовах повномасштабного вторгнення продовжує формувати особливу свідомість».

Джерело: допис Петра Долганова у фейсбуку

ПРОЄКТ «МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ СВІТ ЖОВКВИ: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПУБЛІКАЦІЙ»

Упродовж січня — серпня 2025 р. у Жовківському ЗЗСО № 2 реалізовували освітньо-дослідницький проєкт «Мультикультурний світ Жовкви: презентація публікацій», координатором якого виступив учитель історії Михайло Степанович Скрипка. Проєкт відбувся завдяки щорічним освітнім ініціативам Українського центру вивчення Голокосту і грантовій програмі TOLI — The Olga Lengyel Institute for Holocaust Studies and Human Rights. Його головною метою було збирання, переклад і оприлюднення унікальних матеріалів про багатокультурне середовище Жовкви першої половини XX ст., а також організація освітніх заходів для учнів і місцевої громади. Впродовж зазначеного періоду проєкт пройшов кілька етапів реалізації. Учні 9–11 класів у січні — березні працювали над перекладом спогадів єврейського вчителя Гершона Таффета і текстів про долю єврейської громади Жовкви. Паралельно тривала робота з матеріалами попереднього дослідження «Мультикультурний світ королівського міста: люди, місця, події (I половина XX ст.)». У квітні — червні проведено інтегровані уроки: «Голокост у Жовкві очима єврейського вчителя» — побудований на реальних свідченнях педагога, який пережив трагедію війни, і «Права людини не є абстрактними» — урок, який показав, що

права стосуються кожного у щоденному житті, а байдужість може призвести до їх порушення.

«Після уроку “Права людини не є абстрактними” я вперше задумався, що права стосуються мене особисто. І їх треба захищати» (Максим, 15 років, 9 клас). «Тема прав людини змусила мене задуматись: а чи не ігнорую я чужі проблеми в школі чи вдома?» (Андрій, 14 років, 9 клас). «На уроці про Голокост було важко слухати, але я зрозумів, чому ми повинні пам'ятати» (Роман, 15 років, 9 клас).

У липні було організовано пішу екскурсію «Дорогою пам'яті», яка поєднала знайомство з єврейськими місцями Жовкви та розповіді очевидців. Учні побачили місто як простір історії, де минуле і сьогодення переплітаються.

«На екскурсії “Дорогою пам'яті” я зрозумів, що наше місто приховує багато трагічних історій. Тепер, проходячи повз ті місця, я думаю про людей, які тут жили» (Назарій, 15 років, 9 клас). «Мені сподобалося, що під час екскурсії ми не лише слухали, а й ставили питання. Це було як дотик до живої історії» (Соломія, 15 років, 9 клас). «Я вперше побувала біля тих місць, про які раніше навіть не чула. Було відчуття, ніби ми крокували поряд з людьми з минулого» (Марія, 15 років, 9 клас).

Слухали і дивилися свідчення Зигмунта Ляйнера

Під час презентації

Презентація п. Михайла Скрипки

Кульмінацією проєкту стала презентація книжки Михайла Скрипки «Мультикультурний світ королівського міста: люди, місця, події (I половина XX ст.)», що відбулася 19 вересня 2025 р., напередодні Дня міста Жовкви, у кафе «Friendly». Подію прикрасили виступи почесних гостей: Почесного консула Держави Ізраїль Андрія Рікоти, місцевого депутата Богдана Скоропада, представника міської ради Андрія Колієвича і депутатки Львівської обласної ради Ірини Киянки — ініціаторки видання й головної натхненниці заходу. Презентація стала не лише завершенням багаторічної дослідницької праці, а й символічним подарунком до свята міста. Ця книжка є результатом багаторічної праці з архівними джерелами, спогадами та локальною історією. У ній показано багатокультурне минуле Жовкви — співжиття українців, поляків, євреїв та інших громад. Автор розкриває історію через долі людей, простір вулиць і площ, архітектурні пам'ятки та події, що формували життя міста. Після презентації гості заходу поділилися враженнями. Ось деякі з них: «Ця книга відкрила для мене Жовкву з нового боку. Завдяки їй я відчула, як поруч жили різні громади — українці, поляки, євреї. Це справ-

жній місточок у наше королівське минуле»; «Особливо вразило, що автор не просто зібрав сухі факти, а вплив у текст живі історії людей. Це робить книгу близькою й зрозумілою»; «Мені важливо, що проєкт став можливим завдяки міжнародній підтримці. Це означає, що про Жовкву знають і за межами України, і наші історії важливі для світу». Проєкт «Мультикультурний світ Жовкви» став не лише науковим і освітнім, а й виховним кроком, що поєднав покоління, подарував нове бачення історії і відкрив простір для подальших досліджень. Поеднання дослідницької роботи, уроків, екскурсій і презентації книжки дало учням цілісне розуміння історії рідного міста. Вони побачили, що минуле — це не сухі дати, а живі долі людей, а права людини — не абстрактні формулювання, а реальні цінності, які потребують щоденного захисту. Наступного року планується продовження — нові дослідження, історії та відкриття, які розкриють Жовкву у ще ширшій багатокультурній перспективі.

Михайло Скрипка, вчитель історії Жовківського ЗЗСО І-III ступенів № 2
Львівського району Львівської області

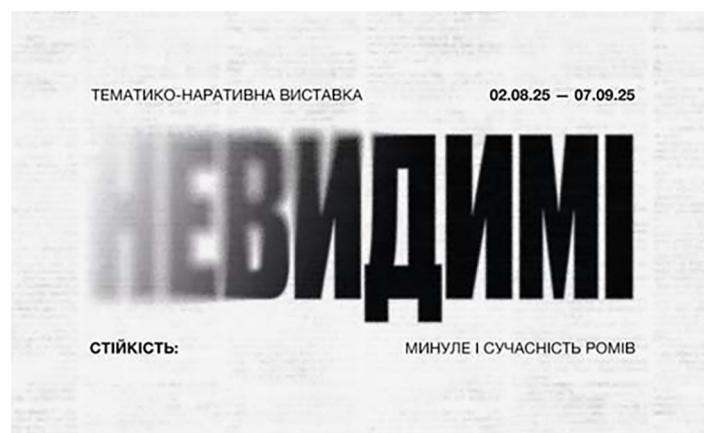
«НЕВИДИМИ. СТІЙКІСТЬ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ РОМІВ»

2 серпня 2025 р. у Міжнародний день пам'яті жертв геноциду ромів у виставковому центрі «Жива пам'ять» НІМЗ «Бабин Яр» відкрилася виставка «Невидимі. Стійкість: минуле і сучасність ромів» про ромську історію та ідентичність.

Цей тематико-нарративний проєкт повертає види- мість тим, хто занадто довго залишався непочутим. Виставка розповідає про ромську ідентичність як форму спротиву — від нацистських переслідувань і геноциду у роки Другої світової війни до сучасного громадського лідерства та участі ромів у захисті України.

Виставка складається з трьох блоків:

- Минуле: архівні документи, фотографії та свідчення про геноцид ромів.

- Сучасність: портрети ромських військових, активістів і митців, що боронять Україну та будують громади.
- Мистецьке осмислення: роботи сучасних ромських художників і анімаційні проекти, що переосмислюють травму та стійкість.

Михайло Тяглий, науковий співробітник Українського центру вивчення історії Голокосту: «Історично ромські голоси були невидимими. Але саме виставки, як ця, дозволяють їм зазвучати повноцінно і гідно — як частина українського національного нарративу».

Виставку створила АРКА (Агенція адвокації ромської культури) у партнерстві з НІМЗ «Бабин Яр» і Українським центром вивчення історії Голокосту. Проєкт реалізовано за підтримки Посольства Німеччини в Києві та Українського інституту національної пам'яті.

Куратори виставки: Наталія Томенко, Чінара Меджидова, Володимир Яковенко.

Історичний консультант: Михайло Тяглий.

Дати проведення: 2 серпня — 7 вересня 2025 р.

Фотогалерея з відкриття виставки

Джерело: УЦВІГ

МЕМОРІАЛЬНА ЛЕКЦІЯ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У БІБЛІОТЕЦІ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Бабин Яр — це трагедія всього людства, але сталася вона на українській землі. І тому українець не має права забувати про неї так само, як і євреї. Бабин Яр — це наша спільна трагедія, трагедія перш за все єврейського і українського народів...

Іван Дзюба

Сьогодні до бібліотеки завітали учні школи 97 ім. Олени Теліги, щоби послухати лекцію про один із найстрашніших злочинів нацизму в історії Європи ХХ ст. — Голокост. Лектором заходу став відомий історик, а також фундатор і керівник Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський, чия розповідь вразила слухачів не лише фактами, а й масштабом людської трагедії.

Захід було приурочено до Дня пам'яті жертв Бабиного Яру, який офіційно відзначають в Україні 29 вересня. Саме цього дня 1941 року в Бабиному Яру розпочалися масові розстріли цивільних громадян — євреїв, ромів, українців та інших.

Для юних читачів це була глибоко емоційна та важлива історична подорож в минуле.

Лекцію проводить Анатолій Подольський

Віримо, що саме через такі зустрічі в серцях дітей проростає співчуття, сила пам'яті та розуміння того, як важливо залишатися людьми — за будь-яких обставин.

Джерело: допис Анатолія Подольського у фейсбуку

ВИСТАВКА «УКРАЇНСЬКЕ-ЄВРЕЙСЬКЕ СТОЛІТТЯ» В ЄРУСАЛІМІ

Виставка освітньої організації Centropa «Українське-єврейське століття», що вже побувала в багатьох містах України, на початку вересня відкрилась в Ізраїлі, в Єрусалимі, в приміщенні Menachem Begin Heritage Center in Jerusalem.

Завдяки послу України Євгену Корнійчуку та аташе з питань культури Зоряну Кісу, а також координатору виставки з боку Ізраїля Яхелю Оксу, керівник Centropa Едвард Серотта відкрив виставку в Центрі спадщини ім. Менахема Бегіна в Єрусалимі. На виставці були присутні майже 100 гостей, зокрема послы Австрії, Польщі, Литви, Швейцарії і аташе з питань культури Німеччини та Румунії. Тепер виставка розпочне подорожувати Ізраїлем.

Фото з відкриття виставки

Джерело: УЦВІГ

СЕМІНАР «ЯК ГОВОРИТИ ПРО ГОЛОКОСТ ЗІ ШКОЛЯРАМИ»

26–28 вересня 2025 року в Києві відбувся методичний семінар «Як говорити про Голокост зі школярами». Освітняки з дев'яти областей України зібралися разом, щоб вчитися, обмінюватися досвідом і шукати відповіді на непрості запитання. Учасники семінару вже успішно завершили онлайн-курс «Як говорити про Голокост зі школярами», який розпочався 10 червня 2025 р., і нині мають змогу продовжити навчання у форматі безпосереднього професійного спілкування.

Протягом трьох днів учасники мали нагоду:

- прослухати лекції провідних фахівців;
- взяти участь у дискусіях і майстер-класах;
- поділитися власним досвідом викладання теми;
- відвідати місця пам'яті, зокрема Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр».

Пам'ять і знання — основа, яка формує майбутнє.

Якщо ви ще не долучилися до курсу, зробіть це вже зараз: <https://vumonline.ua/course/about-holocaust-in-school/>...

Нашим партнером у створенні курсу виступила освітня онлайн-платформа ВУМ.

Онлайн-курс
«Як говорити про Голокост
зі школярами»

Створення курсу стало можливим за сприяння Конференції з матеріальних вимог євреїв до Німеччини та за підтримки Федерального міністерства фінансів Німеччини.

Фотогалерея семінару

Інформація: УЦВІГ

Пропонуємо вашій увазі відгуки учасників.

З вісімнадцятирічного педагогічного досвіду — це найбільш практично спрямовані можливості для підвищення кваліфікації для вчителів, тому що всі заняття націлені на практику, не лекційний формат, а активна залученість учасників, і це беззаперечно родзинка УЦВІГ.

Катерина Яворська

★★★★★

Дуже приємно і дуже цінно взяти участь в черговій події від Центру. Цього разу я поєднала дві категорії: була учасницею і спікеркою. Дуже приємно і цінно було поділитися досвідом з нашими крутезними вчителями і учасниками. Для мене, як не профільної історикіні, дуже цінно брати участь у подібних заходах, через саме інтеграційну складову. Мені ця тема близька, адже вона, як на мене, не є суто історичною.

Я буду просувати, пропагувати всім вчителям брати участь в подіях УЦВІГ. Адже ця тема є надзвичайно актуальною і важливою, особливо в період повномасштабного вторгнення. Дякую Центру, команді за потужних тренерів, за три насичені подіями дні й за велику честь взяти участь у ролі спікерки.

Людмила Таболина

★★★★★

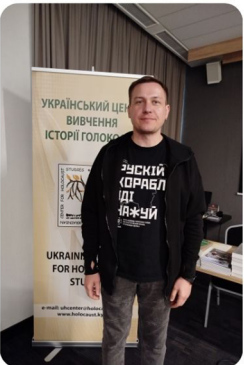
Я знайома з Центром вже майже 10 років, і мені було дуже важливо сьогодні презентувати власний досвід викладання тематики Бабиного Яру — конкретно проведення польових досліджень, виїзних уроків, музейних уроків. Це справді працює, подобається дітям і сприяє підсиленню їхньої спроможності розуміння на зовсім іншому рівні. Я дуже радію з такої крутої можливості, а особливо з такої крутої аудиторії, де є вчителі — справжні практики, яким це буде цікаво і точно корисно.

Леся Юрчишин

★★★★★

Мої враження невіддільні — як враження лектора і як враження учасника. Ти ніколи не вчишся і не викладаєш окремо: коли викладаєш — сам також вчишся. Це дуже круто, що УЦВІГ дає таку можливість. Ти відчуваєш, що постійно повинен рухатися вперед, і дуже приємно робити це в такій спільноті, яка завжди прийме, навчить, підтримає й перевірить, як ти. І це теж дуже важливо під час війни. Тому що це не просто якась академічна річ, а дуже-дуже людська. І про це завжди треба пам'ятати.

Олександр Воронук

★★★★★

МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ «БАБИН ЯР: І ТИСЯЧІ ЯРІВ ПАМ'ЯТІ ПО ВСІЙ УКРАЇНІ»

30 вересня 2025 року Державна служба України з етнополітики та свободи совісті провела міжрегіональний круглий стіл «Бабин Яр: і тисячі ярів пам'яті по всій Україні» у форматі телемосту. Захід об'єднав учасників з Одеси, Харкова, Дніпра та Закарпаття, які говорили не лише про трагедію Бабиного Яру, а й про ширший контекст — десятки тисяч місць масових злочинів, розсіяних по всій країні. Дискусія показала: Голокост, геноцид ромів і політичні репресії — це не ізольовані події, а складники єдиного ланцюга насильства, що прокотився українською землею, де кожен регіон зберігає свої «рани пам'яті».

Трагедії ХХ століття — не завершена глава, а пульсуюча рана в українській історії, яка щодня болить новими відлуннями на тлі повномасштабної війни. Учасники круглого столу закликали до активної пам'яті, яка є не лише формою вшанування минулого, а й інструментом для розуміння сьогодення та виживання перед новою тоталітарною агресією. Три панелі — «Історична аналітика», «Праведники і свідки» та «Мистецтво і пам'ять» — окреслили, як саме ця активна пам'ять має

Під час роботи круглого столу

працювати: від оновлення освітніх методик і відкритості архівів до використання мистецтва як терапевтичного каталізатора та простору солідарності.

Джерело: УЦВІГ

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

2 СЕРПНЯ. МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКОГО ГЕНОЦИДУ РОМІВ

2 серпня щороку на міжнародному рівні вшановують пам'ять жертв нацистського геноциду ромів. Саме в ніч із 2 на 3 серпня 1944 р. в нацистському таборі смерті Аушвіц-Біркенау на території сучасної Польщі нацисти вбили понад 4 тисячі ромських в'язнів. Це був лише один епізод із масштабного знищення — Пораймосу — геноциду ромів у нацистській Німеччині з приходом до влади Адольфа Гітлера та на території всієї Європи під час Другої світової війни.

Ми згадуємо не лише про страшні втрати, а й про важливість пам'ятати, говорити, вивчати. Пропонуємо вам добірку матеріалів для глибшого розуміння історії нацистського геноциду ромів, зокрема на території окупованої України:

- Розмова на Радіо Свобода співробітника Українського центру вивчення історії Голокосту Михайла Тягло: <https://surli.cc/wnvsoe>
- Навчальні матеріали «Нацистський геноцид ромів на території України 1941–1944 рр.»: https://www.holocaust.kiev.ua/Files/News/ukraine_kyr.pdf
- Навчально-методичний посібник для вчителя з протидії ромофобії «Роми: міфи та факти»: https://holocaust.kyiv.ua/Files/pedVid/Romskuy_zbirnuk.pdf
- Виставка «(Не)Дитячі історії» — це пересувна виставка з 12 плакатів, що розповідає історії одинадцяти дітей і молодих людей (євреїв, ромів та українців), які проживали переважно на окупованих теренах України під час Другої світової війни та Голокосту. За посиленням можна ознайомитися з цими історіями: <https://www.nochildrenstories.com/intro>

- Інтерактивний путівник для вчителя «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії». Перелік тематичних занять можна переглянути в розділі «Дати»: <http://osvita.kby.kiev.ua>
- Проект «Геноцид ромів в добу окупації України (1941–1944): дослідження, викладання, увічнення пам'яті»: <http://romagenocide.com.ua/>

Щоб жити у світі без дискримінації, ми маємо вчитися бачити кожен історію, чути кожен голос і визнавати кожен біль. Збереження пам'яті про геноцид ромів є важливим кроком на шляху до запобігання повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Джерело: допис у фейсбуку УЦВІГ

Учасники мітингу-реквієму

Як завжди, ми з колегами з Волинської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у цей день на місці масового розстрілу ромів у Берестечку. Дякуємо за участь громадській організації Терне Рома, Берестечківському історичному музею і його керівнику Олегу Дергаю, підопічним Берестечківського психоневрологічного інтернату, співробітникам і його керівнику Віталію Клембі за догляд і відповідальне ставлення, отцю Миколі Качмару за молитву.

Ми, як науковиці-дослідниці, разом з Іраїдою Майданець і Галиною Марчук-Футалою, беручи участь в організації пам'ятного заходу, говоримо про те, що війна найбільше шкоди і втрат завдає цивільному населенню.

Покладання квітів на місці масового розстрілу ромів у Берестечку

Так, снаряди і ракети не вибирають, куди вцілити, але люди, які їх скеровують, мають чітку мету — вбивство мирних жителів, моральне знищення супротивника... Як і тоді, так і зараз ми розуміємо, що нас убивають через те, хто ми є...

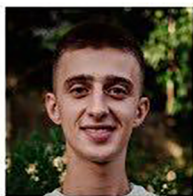
Вічна пам'ять усім невинно вбитим у роки Другої світової війни й тим, хто віддав своє життя сьогодні...

Джерело: допис у фейсбуку Оксани Сушук

29 СЕРПНЯ. ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

ДЕНИС РАЧІНСЬКИЙ
1998-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
(смерть 2022 - 2022)

ОЛЕКСІЙ САРАЖІНСЬКИЙ
1999-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

БОГДАН КРИВИЦЬКИЙ
1995-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ВОЛОДИМИР ПОЖАЛЮК
1998-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
(смерть 2022 - 2022)

ПАВЛО НАКОНЕЧНИЙ
1997-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

БОГДАН САГУН
1996-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

РОМАН СОЛОХА
1989-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ОЛЕКСАНДР ОНОПРІЄНКО
1978-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ЕДУАРД ШУФІРИН
1969-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ВІТАЛІЙ ВОРОНА
1994-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ОЛЕГ ЛЕБЕДЄВ
1970-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ВОЛОДИМИР СОБЧИШИН
1972-2022
«Генерал»
Звання: лейтенант
Окремий запис: «Загибле»
Військова

ВІКТОР НОВІКОВ
1978-2023
«Віктор, який завжди був з нами»
(1978-2023)

ЯРОСЛАВ САВЧЕНКО
2001-2023
«Ярослав, який завжди був з нами»
(2001-2023)

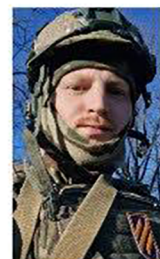
ОЛЕКСАНДР КОВАЛЬ
1982-2023
«Олександр, який завжди був з нами»
(1982-2023)

АНДРІЙ ГРИШУК
1990-2023
«Андрій, який завжди був з нами»
(1990-2023)

СЕРГІЙ ШЕВЧЕНКО
1991-2024
«Сергій, який завжди був з нами»
(1991-2024)

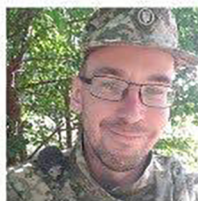
ІГОР ГРИЦУН
1997-2024
«Ігор, який завжди був з нами»
(1997-2024)

ІГОР САСЮК
1990-2024
«Ігор, який завжди був з нами»
(1990-2024)

ДЕНИС ТАТКО
1996-2024
«Денис, який завжди був з нами»
(1996-2024)

ДМИТРО БЕНДІКОВ
1986-2025
«Дмитро, який завжди був з нами»
(1986-2025)

ОЛЕКСІЙ ПЕТРЕНКО
1996-2025
«Олексій, який завжди був з нами»
(1996-2025)

В'ЯЧЕСЛАВ СОЛОВІЙОВ
1977-2027
«В'ячеслав, який завжди був з нами»
(1977-2027)

КИРИЛО ЛУДВІК
1995-2025
«Коуч, який завжди був з нами»
(1995-2025)

«Коуч», солдат
(навічання 2014-2018)

Така болюча і трагічна дата в нашому сучасному календарі України. Скільки болі і трагедії в історії моєї країни наробили московські вороги. Ми ніколи нікого не забудемо.

У цей день згадую своїх колег-істориків, що загинули, захищаючи свою країну, свій дім. Красться серце... Моя alma mater — історичний факультет університету Драгоманова в Києві. Які яскраві, талановиті, розумні українські люди! Декан факультету майже рік тому казала про 13 загиблих випускників, зараз на сторінці фа-

культету опублікували ось цю світлину — де 24 людини загинули... Історичний факультет університету Шевченка має свій трагічний список, всі історичні факультети України мають такі списки. Біль навічно. Пам'ять про всіх навічно.

Честь всім, хто віддав життя за батьківщину! Вічна пам'ять!

Ми Переможемо!

Слава Збройним Силам України!!!

Джерело: допис Анатолія Подольського у фейсбуку

29 ВЕРЕСНЯ. ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ТРАГЕДІЇ БАБИНОГО ЯРУ

До дня пам'яті ми поговорили з вчителькою історії та правознавства НВК «Ерудит» міста Києва і тренеркою Українського центру вивчення історії Голокосту Ольгою Лімоною про дитинство під час Голокосту.

Ми запитали Ольгу про те, яким було життя дітей під час тогочасних подій і чим воно відрізнялося від досвіду дорослих.

«Життя єврейських дітей у часи Голокосту має безліч нюансів і відтінків. З одного боку, маємо багато спогадів і записів в щоденниках про те, що діти так само гралися, мріяли, дружили, дуркували, фантазували щодо свого майбутнього, як і завжди. З іншого, єврейські діти, постійно втрачаючи близьких, дуже рано дорослішали.

Якщо говорити про повсякдення, то дітям, особливо тим, хто був старший, доводилося важко працювати. Маємо свідчення, що підлітки інколи ставали провідниками для тих, хто тікав із гетто. Людям, які вирішили рятувати євреїв, було легше переховувати дітей, ніж дорослих.

Легше з різних міркувань: дитина і сховатися краще може, і ресурсів для неї менше треба, ніж дорослому. Єврейську дитину можна видати за іншу — польську, українську, білоруську тощо. Проте кожен раз, коли

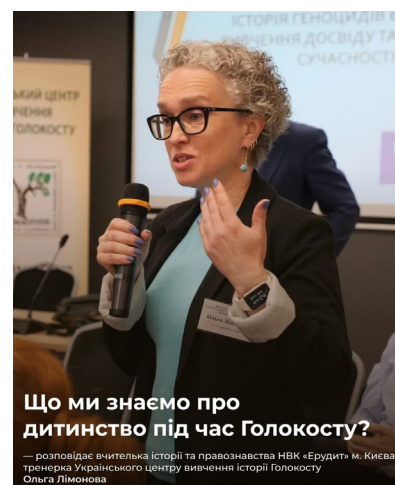
йшлося про подібне переховування, дитина стикалася з найбільш болючим — моментом розставання з мамою».

Чому дитячі історії важливі для розуміння Голокосту?

«Дитячий погляд на події, навіть найстрашніші, істотно відрізняється від дорослого. Діти в своїй пам'яті зберігають в основному емоційне сприйняття ситуації.

Діти, що вижили в часи Голокосту, згадують своє життя під кутом добрих, злих чи байдужих людей, справедливості і несправедливості, любові і ненависті, надії і розпачу тощо. Такі спогади олюднюють історію, роблять її цікавою насамперед для дітей».

Джерело: допис Музею воєнного дитинства у фейсбуку

Що ми знаємо про дитинство під час Голокосту?

— розповідь вчительки історії та правознавства НВК «Ерудит» м. Києва, тренерки Українського центру вивчення історії Голокосту Ольги Лімоною

ПОЛЕМІКА

ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ КУРСУ В УНІВЕРСИТЕТІ МІЧІГАНУ

Коли мені запропонували розробити й прочитати курс про Україну для американських студентів, у мене одразу виникло кілька ідей. Насамперед це здалося корисною нагодою розповісти про сучасну повномасштабну агресію Росії проти України — війну, що триває вже понад десять років, — а також про її передумови.

Водночас мій фах історика та дослідника права підказував, що необхідно чітко окреслити межі курсу й визначити коло ключових питань, навколо яких буде організовано роботу зі студентами. Одним із першочергових завдань я вважав поглиблення серед студентів розуміння України та українців — як народу й нації. Тут у пригоді міг би стати короткий курс з історії Укра-

їни. Сергій Плохій, Ярослав Грицак, Тімоті Снайдер, Сергій Єкельчик та інші колеги вже створили доступні й популярні огляди української історії, які чудово пасували б до моїх цілей. Проте я не хотів зводити викладання до переказу напрацьованих колег, тому вніс їхні праці до списку рекомендованої літератури, до якої студенти могли звертатися упродовж курсу.

Також я розмірковував над тим, як адаптувати курс «Історія держави і права України», який раніше викладав в Україні. Проте швидко стало зрозуміло, що ця дисципліна не є типовою для західних університетів і радше належить до академічної традиції Східної Європи. До того ж, її хронологічна широта робила курс занадто загальним.

Ознайомившись із каталогом курсів Коледжу літератури, науки та мистецтв Мічиганського університету, я зрозумів, що назва курсу є ключовою для привернення уваги студентів і успішного набору. Мій курс мав належати до вибіркових дисциплін, серед яких можна знайти як класику на кшталт «Історії античної філософії», так і курси «Історія німецького футболу», «Анна Франк у контексті», «Стародавнє право», «Спадщина та цінності Військово-повітряних сил США», «Робота з цифровими і соціальними медіа», «Відеоігри та навчання», «Травма і психічне здоров'я в постколоніальній Африці» — і ще сотні інших.

З огляду на це я вирішив створити авторський курс, поєднавши свій викладацький і дослідницький досвід останніх років, який значною мірою стосувався вивчення історії Голокосту, злочину геноциду та інших форм масового насильства.

Під час недавньої панельної дискусії, організованої Інститутом Рауля Валленберга в Університеті Мічигану, ми з колегами обговорювали актуальність цієї теми, а також релевантність і доречність застосування понят-

Чайний дім із символікою підтримки України біля кампусу в Анн-Арборі

Hill Auditorium — проєкт архітектора з Детройта Альберта Кана, автора численних індустриальних архітектурних проєктів у СРСР, зокрема Харківського тракторного заводу

Школа права

Пам'ятник Раулю Валленбергу

Школа права

тя «геноцид» у різних контекстах. Серед іншого зазначалося, що це слово залишається надзвичайно емоційно забарвленим і здатне викликати як співчуття, так і агресію. Можливо, саме це сприяло стовідсотковому заповненню групи на мій курс, який я назвав «Злочин геноциду в історії України».

Фахівці з формування навчальних планів зарахували курс до чотирьох основних освітніх напрямів:

HISTORY 481 — Темі з європейської історії;

POLSCI 489 — Поглиблені теми з сучасної політології;

REEES 405 — Темі з російських, східноєвропейських та євразійських студій;

SLAVIC 470 — Темі з культурології Центральної, Східної та Південної Європи.

На практиці це означало, що в аудиторії були студенти різних спеціальностей, які обрали курс як дотичний до власної академічної програми або як частину гуманітарного блоку загальних дисциплін. Усвідомлюючи цю особливість, я від початку намагався зробити курс міждисциплінарним — із фокусом на історичному, правовому та політичному аспектах проблеми.

Мотивація студентів була різноманітною. Значна частина групи прагнула глибше ознайомитися з Україною — великою мірою через обставини війни, в якій вона досі протистоїть російській агресії. Інші студенти передусім були зацікавлені в проходженні обов'язкового курсу на три кредити, що відповідає вимогам програми з расової та етнічної належності (*Race and Ethnicity (R&E) Requirement*). Згідно з цими вимогами, кожен курс пови-

нен охоплювати такі теми, як: значення раси, етнічної належності і расизму; прояви расової та етнічної нетерпимості й нерівності, зокрема у США та в інших країнах; порівняння дискримінації за расовою, етнічною, релігійною, соціальною чи гендерною ознакою.

Серед студентів були й ті, хто мав українське коріння по лінії старших поколінь, однак навчався за зовсім іншими спеціальностями. Наприклад, одна зі студенток вивчала інженерію і паралельно проходила навчання на пілота в межах однієї з програм Університету Мічигану, що реалізується у співпраці з Повітряними силами США в межах підготовки офіцерів запасу (ROTC).

Структура курсу

Курс мав хронологічну структуру й охоплював події XX–XXI століть, об'єднані у три тематичні модулі:

- Вступ до курсу. Геноцид і масове насильство в добу Української революції та в радянській Україні міжвоєнного періоду (1917–1939);
- Геноцид і масові злочини на території України в роки Другої світової війни (1939–1945);
- Дискусія про геноцидний досвід в Україні в другій половині XX — на початку XXI століття (1945–2025).

Викладання курсу з самого початку семестру проходило у специфічній політичній атмосфері транзиту влади в США та різких стратегічних маневрів у питаннях, присвячених Україні. 6 січня 2025 року в Конгресі США було представлено проєкт резолюції «Про визна-

Росомаха — символ (талісман) Університету Мічигану

ння дій Росії в Україні геноцидом». У ньому зазначалося, що Палата представників:

- 1) засуджує Російську Федерацію за вчинення актів геноциду проти українського народу;
- 2) закликає Сполучені Штати Америки у співпраці з Організацією Північноатлантичного договору та союзниками з Європейського Союзу вжити заходів для підтримки українського уряду з метою запобігання подальшим актам геноциду Росії проти українського народу;
- 3) підтримує трибунали й міжнародні кримінальні розслідування з метою притягнення російських політичних лідерів і військовослужбовців до відповідальності за агресивну війну, військові злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Це, безумовно, актуалізувало тему курсу для внутрішньої аудиторії, однак після приходу до влади адміністрації президента Дональда Трампа проєкт резолюції до сьогодні залишається без руху.

На першій лекції розглядали базові відомості про сучасну Україну, її шлях до незалежності та ключове питання: чому український історичний і сучасний кон-

текст є важливим? Наступне заняття було присвячене визначенню поняття «геноцид» у контексті біографії та професійної діяльності його автора Рафаеля Лемкіна і його зв'язку з Україною. Ми обговорювали еволюцію цього поняття в історичному контексті, його правове закріплення після Другої світової війни та зв'язок з іншими міжнародними злочинами.

Для кращого розуміння теми студенти переглядали документальний фільм *Watchers of the Sky* (2014). Під час обговорення ми міркували над тим, як геноцид став глобальною проблемою, що в різні історичні періоди охопила всі континенти. Також ми ознайомилися з картою геноцидів із книги Адама Джонса та проаналізували схему «10 стадій геноциду» з сайту *Genocide Watch*, яка виявилася особливо корисною під час подальшого вивчення історичних кейсів.

Опанувавши базові знання про злочин геноциду, інші міжнародні злочини та прояви масового насильства, ми перейшли до аналізу цих явищ в історії України. Почали з періоду Визвольних змагань 1917–1921 років — одного з найвизначальніших у національній історії. Буде зазначено, що українські території були частиною східного фронту Першої світової війни. Попри завершення війни й тимчасове відновлення української державності на уламках Російської та Австро-Угорської імперій встановити тривалий мир не вдалося. Бойові дії і масове насильство у різних формах продовжувалися ще кілька років — за умов боротьби численних сторін, які змагалися як за збереження молоді української держави, так і за контроль над її територіями.

У центрі уваги були такі явища, як «білий» і «червоний» терор, отаманщина, процес декозаказації, а також єврейські погроми, що прокотилися Україною й чинилися майже всіма суб'єктами війн і протистоянь. Зокрема, ми обговорили окремі розділи одного з найновіших академічних бестселерів — книжки професора Університету Мічигану Джеффри Вейдлінгера [1]. Особливу увагу приділили опису погрому в Проскуріві (сучасному Хмельницькому). Цікаво, що один із центральних учасників тих подій, генерал Антон Денікін, згодом помер у лікарні міста Анн-Арбор (місце розташування

Вайзер-Хол

Кампус Університету Мічигану

Анн-Арбор, даунтаун

Анн-Арбор, кампус, проукраїнський мітинг 24 лютого 2025 р.

Hill Auditorium

Університету Мічигану), що створює несподіваний місток поміж цією віддаленою історією та сучасним локальним контекстом.

Враховуючи специфіку теми злочину геноциду, студенти розмірковували над питанням про групи, проти яких здійснювалося насильство різного характеру. З одного боку, це демонструвало, наскільки обмеженим є визначення геноциду, яке охоплює лише досвід національних, етнічних, расових і релігійних спільнот. З іншого боку, випадки, які не підпадають під чинне визначення геноциду, свідчать про те, що інші злочини — які ми сьогодні називаємо воєнними злочинами або злочинами проти людяності — не є менш значущими. Важливо, що в цій системі немає і не повинно існувати ієрархії страждань.

За бажанням студенти могли переглянути короткий документальний фільм про екстимацію жертв червоного терору в Києві та Харкові, який нещодавно було знайдено в німецькому архіві й передано Україні. Понівечені тіла киян, убитих червоноармійцями, справляють не менш шокуєче враження, ніж фотографії жертв єврейських погромів. Ці випадки масового насильства могли мати різну мотивацію, але наслідки виглядали подібно.

Розглядаючи теми, пов'язані з радянським періодом міжвоєнної історії України, ми переважно зосередили увагу на колективізації, Голодоморі 1932–1933 років та Великому терорі. Зокрема ми аналізували процес розкуркулення з точки зору геноцидної політики. Серед рекомендованих матеріалів обговорювали ідеї французького дослідника радянської історії Ніколя Верта, зокрема спробу розрізнення «расового» і «класового» геноцидів.

Темі Голодомору було присвячено два окремі заняття. Під час першого студенти ознайомилися з базою інформацією за допомогою матеріалів HREC і проекту MAPA. Окремо ми дискутували щодо геноцидного характеру цього злочину. Я хотів, щоб студенти самостійно дійшли розуміння того, чому Голодомор слід вивчати як приклад геноциду, а не просто сприйняли мою позицію як даність. Це було особливо важливо з огляду на те, що в США існують різні точки зору щодо приро-

Кампус 2 Університету Мічигану

ди цього злочину. У цьому нам допомогла зокрема одна з нещодавніх праць Крістіни Гук.

Охочі могли також переглянути художні фільми «Гарет Джонс» (2019) і «Поводир» (2013), які не лише допомагали краще уявити атмосферу того часу, а й додавали американського контексту до нашої дискусії. На другому занятті ми працювали з колекціями свідчень і спогадів сучасників. Я поділюся також власною родинною історією. Безперечно, ми згадували й про внесок Джеймса Мейса — випускника Університету Мічигану, — що мало особливо позитивний ефект для зближення української та американської перспектив, зокрема елементу геноциду корінних народів Америки в цій історії.

Завершальне заняття, присвячене міжвоєнному періоду, ми зосередили на темі Великого терору в СРСР і радянській Україні. Центральною була дискусія про геноцид і політичні групи. Ми звернулися до праць Роберта Конквеста, Антона Вайсса-Вендта та Нормана Наймарка. Окрему увагу приділили новому українському документальному проєкту «Буча, Биківня, Бабин Яр — між масакрою та пам'яттю про неї», який дав

змогу не лише глибше зануритися в конкретні локації Великого терору, а й провести паралелі з подальшими трагедіями, що відбулися в тих самих місцях під час Другої світової війни та сучасної війни в Україні. У цьому контексті я поділився зі студентами власними міркуваннями щодо поняття «стратиграфія насильства» [2] — терміна, який я пропоную і використовую у своїй поточній науковій роботі. До тематичного перегляду студентам було також запропоновано фільм «Будинок "Слово"» (2023).

Наступний модуль із п'яти занять був присвячений геноцидному досвіду України в роки Другої світової війни. Ми розпочали з огляду відкритих агресій нацистської Німеччини та Радянського Союзу у 1939 році та подальшого розпаду їхніх союзних домовленостей за пактом Ріббентропа — Молотова. Одним із ключових питань першого заняття стало обговорення колоніальної перспективи німецького вторгнення до Радянського Союзу у 1941 році та ролі України в нацистських планах. У цьому нам допомогла відома праця американської дослідниці Венді Лауер.

Окремо студенти працювали з колекціями матеріалів Меморіального музею Голокосту США, зокрема намагалися проаналізувати документальну хроніку, зняту німецькою репортеркою, що подорожувала окупованими територіями (за моїм припущенням, можливо, це була Лені Ріфеншталь). Далі ми обговорювали антисемейське насильство і Голокост на українських землях, що забрали життя близько 1,5 мільйона місцевих євреїв і депортованих із сусідніх окупованих чи союзних нацистській Німеччині країн.

Щоб зробити тему ближчою для місцевої студентської аудиторії, ми провели позааудиторне заняття біля місцевого меморіалу на честь випускника Університету Мічигану шведського дипломата Рауля Валленберга, який отримав звання Праведника народів світу за порятунок десятків тисяч євреїв у Будапешті. У 1944 році він був заарештований радянськими спецслужбами і, найімовірніше, загинув в одній із російських в'язниць, де тоді утримували і чимало українських політичних

в'язнів, тож деякі з яких могли бути його останніми сусідами в неволі.

Окрему увагу ми приділили неєврейським жертвам нацизму в Україні, які також зазвичай розглядаються в контексті Голокосту, — зокрема ромам, військовополоненим, людям з інвалідністю та комуністам. Студентам було запропоновано на вибір низку документальних фільмів для індивідуального перегляду та подальшого обговорення в аудиторії, серед яких «Назви своє ім'я» (2006), «Безголосся» (2022), «Щедрик» (2022), «Калініндорф» (2020), «Приречені: історія рівненського гетто» (2019), «(Не)Відомий Голокост» (2021) та інші. Проте моєю особистою рекомендацією, як і в попередні роки викладання, залишався документальний мінісеріал Netflix «Диявол по сусідству» (2019), який я пропонував обговорити додатково, ознайомившись з оглядом української дослідниці Голокосту Анни Медведовської та американського професора єврейських студій Йоханана Петровського-Штерна.

Окрему увагу ми приділили депортації як інструменту вчинення геноциду в роки Другої світової війни. Зокрема, розглянули депортацію етнічних німців у 1941 році та кримських татар у 1944 році, а також пов'язані з цим питання. Для перегляду та обговорення було обрано художній фільм «Хайтарма» (2013).

Нарешті, останньою темою модуля про Другу світову війну стало україно-польське протистояння на Волині. Я сформулював це питання як «Волинь-1943: трагедія чи геноцид?». Як можна побачити, ця тема досі залишається більше політично заангажованою, ніж академічно дослідженою. Тому довелось дуже обережно підбирати рекомендовані тексти й проводити обговорення з аудиторією. Серед текстів зокрема була не нова, але досить цікава публікація Андрія Портнова про «зіткнення жертв». Ми також дискутували, чому українська формула «Просимо пробачення і самі пробачаємо» не знайшла достатньої підтримки в Польщі, а також які домовленості і спільні дії можуть сприяти подоланню травми та узгодженому спільному погляду на минуле, зокрема через проведення екстимацій на місцях масових поховань.

Третій модуль, присвячений геноцидному досвіду України після Другої світової війни, ми розпочали з повернення до постаті Рафаеля Лемкіна та його есе «Радянський геноцид в Україні», яке порівняно нещодавно було знайдене в архіві Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Завдяки наполегливій праці канадського дослідника Романа Сербина цей текст було опубліковано й перекладено 22 мовами. Звідки у Лемкіна виник інтерес до українського досвіду геноциду? Текст доповіді не дає прямої відповіді, але завдяки розвідці сучасних українських дослідників відомо, що він не був самотнім і співпрацював із представниками української діаспори в США, зокрема Романом Смаль-Стоцьким та Левом Добрянським. Далі ми розглянули життя і творчий шлях видатних дослідників Роберта Конквеста та Джеймса Мейса, які заклали підвалини для подальших досліджень геноцидного досвіду України.

Наступне заняття було присвячене обговоренню процесу викликів переосмислення травматичного минулого в незалежній Україні. Зокрема ми розглянули

День гри. У 2023 році команда Університету Мічигану виграла національні змагання з американського футболу

тему меморіального законодавства про геноциди, яку я намагався проаналізувати в одній зі своїх нещодавніх публікацій.

Проблематизація російської війни проти України в контексті концепції геноциду

Так поступово ми дійшли до теми інструменталізації концепту злочину геноциду Російської Федерації в її агресії проти України у період з 2014 до 2021 року. Спираючись на архівні матеріали, зібрані міжнародними організаціями, зокрема *Just Security*, ми простежили, як змінювалася риторика й наростав рівень мови ворожнечі серед офіційних осіб та інституцій РФ у ці роки, а також після початку повномасштабного вторгнення.

Зрештою ми дійшли до теми повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке спричинило безпрецедентні за масштабами злочини на українській землі з часів Другої світової війни, водночас використовуючи історію того періоду на сучасному інформаційному фронті. Більше того, одним із приводів для початку повномасштабної агресії стало гасло про «попередження геноциду на Донбасі», що робить цей випадок унікальним у міжнародній практиці у зв'язку з тим, що російське командування та військові здійснили дзеркально протилежні дії.

З 2022 року питання про ознаки геноциду, вчиненого російськими військами, звучать у виступах багатьох офіційних осіб і залишаються на порядку денному разом із питанням створення спеціального трибуналу проти РФ за скоєні міжнародні злочини. У цьому світлі окреме заняття було присвячено темі депортації та асиміляції українських дітей із окупованих Росією територій України, що повністю відповідає одному з пунктів Конвенції про геноцид, хоча сучасне слідство Міжнародного кримінального суду розглядає цю справу у контексті злочинів проти людяності. Під час цього бінарного заняття ми мали змогу поспілкуватися з дослідником зі Співробітництва з глобальних проблем дітей при Джорджтаунському університеті (США) Владиславом Гавриловим.

Розглядаючи питання наміру як невід'ємного елементу злочину геноциду, ми подивилися й обговорили зі студентами документальний фільм «Злочин над злочинами Росії в Україні» (2024), в якому українські і зарубіжні дослідники та юристи, такі як Вільям Шабас, Євген Фінкель і Дмитро Коваль, діляться власними оцінками подій.

Обговорюючи тему збирання і збереження свідчень про російські злочини, їхнє подальше використання у доказовій базі, міжнародну співпрацю, а також питання пам'яті, меморіалізації та освіти про події поточної війни, ми звернулися до результатів роботи проєкту *The Reckoning Project: Ukraine Testifies*, у якому Центр Вайзера з вивчення Європи та Євразії Університету Мічигану виступив партнером.

Останню тему курсу було присвячено правосуддю перехідного періоду та його перспективам для України. Ми мали змогу послухати і поспілкуватися із запрошеною лекторкою Ольгою Котюк, яка викладає курс із правосуддя перехідного періоду у Вищій школі економіки та спеціалізується на питаннях збройних конфліктів і миробудування.

Декілька останніх занять було відведено для презентацій студентів, які присвятили їх додатковим темам та аспектам, на яких через брак часу ми не змогли докладно зупинитися в аудиторії. Наприкінці, серед запропонованих тем була релятивізація Росією досвіду балканських війн і геноциду в Сребрениці задля виправдання агресії проти України, а також інструменталізація теми антисемітизму в сучасній війні.

На останньому занятті ми підбивали підсумки, ділилися враженнями й побажаннями, куштували український шоколад. Я запропонував студентам залишити анонімні відгуки, що є завершальним етапом навчального процесу і допомагає врахувати поради для подальшого вдосконалення змісту курсу та методики його викладання.

На мою думку, одним із головних досягнень цього курсу стало формування емпатії до трагедій інших народів і різного роду груп. Ми акцентували увагу на важливості збереження й захисту концепту прав людини та міжнародного права загалом — системи, що сьогодні переживає глибоку кризу через фактичну неспроможність світової спільноти вчасно зупинити акти агресії і своєчасно притягати до відповідальності високопоставлених злочинців. Український випадок у цьому контексті я намагався представити як унікальний, але не винятковий у сучасному світі. Це давало простір, в якому кожен студент мав змогу поділитися тим, що його / її / їх хвилює. І це справді має значення. Адже, як часто підкреслюють мої американські колеги, освіта в США — від старшої школи до університетів — має яскраво виражений практичний орієнтир. Елементи гуманітарної освіти нерідко зводяться до формальних курсів, які студенти обирають лише для виконання вимог закриття спеціальних кредитів. У підсумку це може впливати на загальний рівень моральних орієнтирів суспільства, де за браком емпатії зростає байдужість до несправедливості і можливе апатичне ставлення до захисту своїх прав через відчуття власної безпорадності у вирішенні глобальних криз. Мій досвід роботи зі студентами дає надію на те, що цьому можна протистояти.

Можливо, студентам було непросто одразу зануритися в усі історичні деталі, які ми обговорювали в аудиторії. Тому вважаю своїм завданням на наступний рік краще структурувати та узагальнити матеріал, виокремити найбільш актуальні питання для кожної з тем на цьому етапі. Власне це була одна із порад від студентів — розробити короткий тематичний довідник як доповнення до силабуса (*course handouts*).

На завершення хочу зазначити, що Університет Мічигану залишається одним із провідних академічних центрів у США, де існує спеціалізація з українських студій. Поки що вона здебільшого орієнтована на вивчення української мови та культури, проте є надія на розширення тематичних напрямів, які пропонуватимуть студентам у наступні роки. Принаймні лише за останні три роки в Університеті було прочитано низку додаткових курсів: «Теорія гібридних конфліктів» і «Дезінформація та пропаганда» в контексті російсько-української війни, «Архітектура Радянської України» та інші — всі вони були запропоновані запрошеними українськими професорами.

Вперед, жовто-сині росوماхи Анн-Арбора!

Посилання і примітки:

1. Інтерв'ю з Джеффри Вейдлінгером про його книжку *In the Midst of Civilized Europe* було опубліковано на сайті «Україна Модерна» у 2022 році. Доступ до інтерв'ю за покликанням.
2. Стратиграфія насильства — це аналітичне поняття, що поки не має усталеного визначення. На часовій шкалі акти масового насильства можуть бути умовно позначені в хронологічному порядку. Водночас їх вивчають через конкретні місця, де були скоєні злочини. Сліди насильства іноді зберігаються буквально у шарах ґрунту, на якому відбувалися події, закарбовані у вертикальній послідовності горизонтальних нашарувань. Наприклад, у Херсоні є будівля міської тюрми, на подвір'ї якої в роки Великого терору співробітники НКВС здійснювали розстріли репресованих. Згодом на цьому ж місці відбулися перші масові вбивства євреїв під час Голокосту, а також інших жертв нацистського режиму. У 2022 році, під час російської окупації міста, ця локація стала символом нової хвилі звірств. Нині вона як частина берегової

лінії перебуває під постійними обстрілами російської армії, що загрожують життю цивільного населення та призводять до руйнування матеріальної спадщини, залишаючи місцевим жителям чергову випалену землю. Це поняття дає змогу описати послідовність злочинних дій, а також накопичений травматичний досвід окремих осіб і цілих спільнот у певному часовому відрізку та локації, виявити причинно-наслідкові зв'язки між різними актами насильства, проаналізувати їхню специфіку та відмінності в контексті конкретного географічного й соціального ландшафту.

У публікації використано світлини з приватного архіву Юрія Капаруліна та відкритих джерел.

Автор — Юрій Капарулін, доцент кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету, запрошений дослідник і лектор у The Raoul Wallenberg Institute, University of Michigan

Джерело: Україна Модерна

КАМЕНІ СПОТИКАННЯ ПОВЕРТАЮТЬСЯ...

ВІДКРИТТЯ КАМЕНЯ СПОТИКАННЯ НА ЧЕШЬ ПРАВЕДНИКА БАБИНОГО ЯРУ ПЕТРА ЧЕТВЕРИКОВА

23 вересня о 16:00 за адресою Берестейський проспект, 25а відбулася церемонія відкриття Каменя спотикання на честь Праведника Бабиного Яру Петра Четверикова — людини, чие життя залишило світлий слід мужності та людяності.

Кожен Камінь спотикання — це маленький знак у просторі міста, але велика історія у спільній пам'яті.

Це перше з чотирьох відкриттів цієї осені у межах нового етапу проекту «Один камінь — одне життя: 80 каменів спотикання для Києва». Протягом вересня — жовтня в столиці встановлять ще три Камені, а також розпочнеться дослідницька робота над шістьма новими біографіями.

Чому це важливо? «В контексті загальної історії, це не були люди, про яких прийнято казати “відомі”. Це звичайні люди, які жили, працювали, вчилися, щойно народилися. Які мали плани на життя. Для своїх рідних і близьких вони були вагомими, значущими. Але ми приділяємо увагу саме таким людям, яких переслідували нацисти просто через факт їхнього народження, через те, що вони намагалися чинити опір окупаційному режиму, і тому подібне. Здебільшого ці люди не мають інших форм вшанування, окрім родинної пам'яті. Їхні імена не представлені окремо в якомусь просторі», — Надія Уфімцева, історикиня, консультантка проекту.

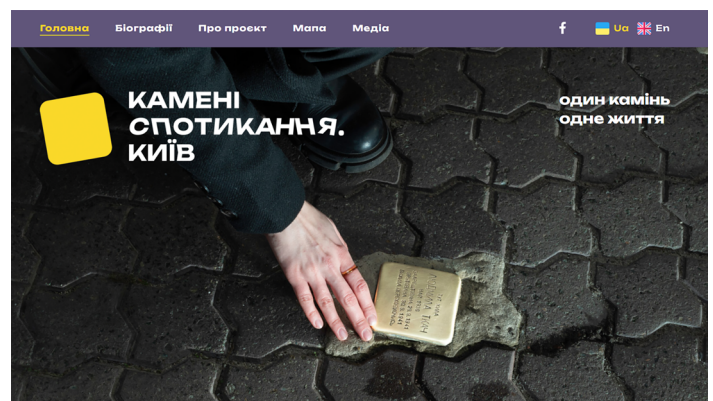
Для команди проекту є цінним, щоб кожен Камінь спотикання також ставав частиною культурної та комеморативної мапи району, щоб місцеві мешканці знали про його значення і могли розповідати про це іншим.

Тому запрошуємо долучитися до відкриття місцеву громаду: мешканців сусідніх будинків, співробітників і відвідувачів Центральної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка для дітей, студентів і викладачів Київського політехнічного університету, який розташований неподалік, — це ті спільноти, які в подальшому мають стати носіями інформації про Камінь.

Запрошуємо до участі в проекті вчителів історії та адміністрацію київських шкіл, київських гідів і людей, які цікавляться історією міста. Камені спотикання — це унікальний мистецький міжнародний монумент і один з найупізнаваніших прикладів збереження пам'яті.

Станьте частиною пам'яті, яка не маємо права забути. Більше про проект: <https://kyivstones.org/>

Інформація УЦВІГ

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

Заремба Марчін. Велика тривога. Польща 1944–1947. Народна реакція на кризу / переклад з польської Лесі Лисенко, передмова Олександра Зінченка. Київ : Дух і Літера, 2025. 520 с.

Журналіст та історик Марчін Заремба використовує соціологію, психологію й історію, щоб дослідити колективний страх людей повоєнного польського суспільства в офіційних документах і особистих паперах тих, хто залишився виживати в післявоєнній Польщі. Роблячи це, він показує, як страх перед голодом і епідеміями, сексуальним насильством і пограбуванням, безробіттям і війною безпосередньо призвели до колективних дій з боку поляків. Новаторський твір «Велика тривога» спонукає читача замислитися про те, як емоції сформували історію людства та як серйозна взаємодія з емоціями є ключем до більш повного розуміння минулого.

Снайдер Тімоті. Нариси таємної війни. Польський художник на службі визволення радянської України / переклад з англійської Павла Грицака. Київ : Видавець ФОП Форостина О. В., 2023. 400 с. (Серія «Історична бібліотека Польського Інституту»).

У центрі «Нарисів таємної війни» Тімоті Снайдера — запаморочлива шпигунська історія польського художника і розвідника Генрика Юзевського — одного з найближчих соратників Юзефа Пілсудського, віцеміністра внутрішніх справ українського уряду в 1920 році, волинського воєводи у міжвоєнний період, багаторічного підпільника і конспіратора. Його драматичну біографію Снайдер майстерно поєднує з глибоким історичним дослідженням про українських політичних та інтелектуальних еліт Польщі першої половини XX століття — промейстів, їхньої участі у протистоянні більшовицькому терору та, пізніше, сталінізму, в амбітному проєкті визволення радянської України. Це захоплива й динамічна розповідь про змагання польської та радянської розвідок і водночас ґрунтовна наукова праця на базі сотень архівних джерел.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРА

1. Нові видання Центру.
2. Новини бібліотеки Центру.

3. Методичні розробки.
4. Оголошення.

Адреса редакції:
Український центр вивчення історії Голокосту
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30
www.holocaust.kyiv.ua
e-mail: uhcenter@holocaust.kyiv.ua

Редакційна колегія:
Любов Кремінець
Анатолій Подольський
Олена Пазюк

Дизайн, комп'ютерна верстка:
Марина Кулікова